

MPHTI 10.87.71
УДК 341
JEL K33

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2026-1-3-300-310>

САРСЕКУЛОВ К.К.,*¹

З.ғ.м., докторант.

*e-mail: kuanyshsarsekulov@mail.ru

ORCID ID: 0009-0002-8643-0724

ЗЕБЕК Е.,²

б.ғ.д., профессор.

e-mail: ezebek@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8637-8391

ЖАЙЛАУ Ж.,³

з.ғ.к., доцент.

e-mail: zhan1831@bk.ru

ORCID ID: 0000-0001-5326-6302

УЗАКБАЕВА А.Б.,⁴

з.ғ.к., доцент.

e-mail: ms.rabbota2016@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-7932-4799

¹ Әл-Фараби атындағы

Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

² Вармия-Мазур университеті,

Ольштын қ., Польша

³ Алматы гуманитарлық-экономикалық
университеті,

Алматы қ., Қазақстан

⁴ Академик Алдамжар атындағы Қостанай
әлеуметтік-техникалық университеті,

Қостанай қ., Қазақстан

ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ СУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАУЛАРДЫ РЕТТЕУ ТЕТІКТЕРІ

Андатпа

Трансшекаралық су ресурстарын тиімді пайдалану және қорғау – мемлекеттердің экологиялық, экономикалық және әлеуметтік мүдделерінің өзара тәуелділігіне байланысты халықаралық-құқықтық реттеудің басым бағыты. Бұл мәселе көршілес мемлекеттер аумағында елдің су ағынының едәуір бөлігінің қалыптасуын ескере отырып, Қазақстан үшін өте маңызды. Зерттеудің мақсаты – трансшекаралық су дауларын реттеудің халықаралық-құқықтық тетіктерін жүйелеу және оларды Қазақстан Республикасының су дипломатиясында тиімді қолдану бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығы дауларды шешуді алдын-алудың, келісудің және институционалды басқарудың біртұтас жүйесі ретінде қарастырумен анықталады. Әдіснамалық құралдар Қазақстан Республикасының халықаралық Конвенциялары мен су заңнамасына салыстырмалы талдау жүргізілген формальды-заңдық, салыстырмалы-құқықтық, доктриналық, институционалдық және жүйелік-құрылымдық әдістерді қамтиды. Нәтижесінде ақпарат алмасуды, алдын ала хабарлауды, бірлескен мониторингті, келіссөздерді, мемлекетаралық комиссияларды, медиацияны, фактілерді анықтауды, сондай-ақ төрелік және сот талқылауын қамтитын реттеудің көп деңгейлі моделі негізделген. Зерттеудің құндылығы су дауларын реактивті реттеуден олардың алдын алуға және тұрақты институционалдық басқаруға көшудің тұжырымдамалық негіздемесінен тұрады.

Тірек сөздер: трансшекаралық табиғи ресурстар, трансшекаралық су ресурстары, халықаралық су құқығы, халықаралық-құқықтық даулар, дауларды бейбіт жолмен реттеу, су дипломатиясы, трансшекаралық су ынтымақтастығы.

Кіріспе

Қазақстан үшін трансшекаралық су ресурстарын тиімді пайдалану және оларды қорғау ұлттық қауіпсіздікпен, экологиялық тұрақтылықпен және өңірлік ынтымақтастықпен тікелей байланысты өзекті мәселе болып табылады. Қазақстанның су ресурстарының елеулі бөлігінің көршілес мемлекеттер аумағында қалыптасуы трансшекаралық су қатынастарын халықаралық-құқықтық реттеудің маңызын арттырады. 2025 ж. Қазақстан Республикасының Су кодексінде трансшекаралық су объектілерін қорғау мен пайдалану саласындағы халықаралық ынтымақтастық қағидаттары бекітілсе [1], 2024–2030 жж. арналған су ресурстарын басқару жүйесін дамыту тұжырымдамасында трансшекаралық су қатынастарына ерекше назар аударылған [2]. Сонымен қатар халықаралық және екіжақты құқықтық тетіктердің болуына қарамастан, оларды Қазақстанның трансшекаралық су дауларының алдын алу және реттеу мақсатында жүйелі әрі кезең-кезеңімен қолдану мәселесі жеткілікті деңгейде зерттеуді қажет етеді. Осыған байланысты халықаралық-құқықтық тетіктерді жүйелеу және оларды Қазақстанның қазіргі су заңнамасы мен су дипломатиясы тұрғысынан бағалау зерттеудің өзектілігін айқындайды.

Халықаралық деңгейде дауларды реттеудің ұстанымдары екі әмбебап режимге сүйенеді. Трансшекаралық су ағындары мен көлдерді қорғау пайдалану туралы 1992 ж. мемлекеттерді су әділ әрі ұтымды арнайы келісімдер және бірлескен органдар бағдарлайды [3]. 1997 ж. су ағындарын кеме жатпайтын мақсаттарда құқығы туралы Конвенция мазмұнды одан дамытып, әділ және пайдалану, елеулі келтірмеу, ынтымақтасу, деректер жоспарланып отырған туралы хабарлау міндеттерін және 33-бапта келіссөз, қызмет, медиация, келісімге бірлескен институттарды төрелік, Халықаралық Сот бейтарап фактілерді комиссиясын қамтитын көп-деңгейлі реттеу моделін көздейді. УНЕСЕ шеңберіндегі Имплементация осы нормаларды санкциялық орган емес, асыруға жәрдемдесетін тетігі ретінде қалыптасқан [4].

Халықаралық зерттеулер трансшекаралық жөніндегі дауларды құқықтандырудың үрдісін айқындайды. Трансшекаралық су дипломатиясы жөніндегі базасына сүйенген зерттеуі мемлекеттер арасындағы әрекеттесуде қақтығыстан ынтымақтастықтың басымдығын көрсетеді. Басқа еңбекте мемлекет негізделген тар үлгіден ынтымақ пен мүдде қағидатына негізделген көшу талданады. Ал имплементациялық комитеттерді талдаған дауды міндетті қарсыластық сипаттағы сот ауыстырмай-ақ, техникалық және дауларды процедуралық тұрғыдан болатындығын негіздейді [5, 6].

Қазақстандық зерттеулер де осы өңірлік өлшемде растайды. Орталық Азия елдерінің өзендерді пайдалануын еңбектерде Амудария мен бассейндеріндегі су экологиялық тәуелділік, төменгі жоғарғы ағыс мүдделік асимметриясы негізгі көзі ретінде сипатталады. Қазақстандағы су дипломатиясын мақалада келіссөз сапасы мен институционалдық ұлттық мүдделерді басым шарты ретінде халықаралық су мен азық-түлік қауіпсіздігі арасындағы байланысқа зерттеуде құқықтық әлсіз имплементациясы өңірлік әрекеттің басты ретінде көрсетіледі [7–9].

Осыған мақаланың мақсаты – халықаралық-құқықтық реттеу тетіктерін тек шығу емес, Қазақстан үшін қандай архитектура түзетініне беру. Жаңалығы – классикалық реттеу құралдарын қазақстандық институционалдық өзгерістермен қарастыруында. Қазақстан трансшекаралық су объектілері мемлекетаралық ынтымақтастықты ететін институционалдық тетіктерінің ұлттық су мен сыртқы су өзара байланысын бағытталған. Мұндай реттеу дауларды шешу емес, келіссөз позициясын тұрғыдан үйлестірудің тиімді тетігіне айналуға.

Мақаланың ғылыми жаңалығы трансшекаралық су дауларын реттеудің халықаралық-құқықтық тетіктерін Қазақстанның су дипломатиясы тұрғысынан жүйелеуден көрінеді. Біріншіден, дауларды реттеудің превентивтік, келісушілік, үшінші тараптың қатысуымен жүзеге асырылатын және юрисдикциялық тетіктерін қамтитын көпдеңгейлі модель ұсынылды. Екіншіден, халықаралық-құқықтық тетіктер Қазақстанның су заңнамасы және мемлекетаралық ынтымақтастық институттарымен өзара байланыста қарастырылды. Үшіншіден, трансшекаралық су дауларын алдын ала хабарлау мен мониторингтен бастап келіссөздерге, медиацияға, ал қажет болған жағдайда төрелік немесе сот рәсімдеріне дейін кезең-кезеңімен реттеу тәсілі негізделді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің материалдық базасын трансшекаралық су ресурстары саласындағы халықаралық-құқықтық актілер, Қазақстан Республикасының су заңнамасы, көршілес мемлекеттермен жасалған екіжақты келісімдер, сондай-ақ отандық және шетелдік ғылыми еңбектер құрады. Атап айтқанда, БҰҰ-ның 1992 және 1997 жж. конвенциялары, 2008 ж. Трансшекаралық сулы горизонттар құқығы туралы баптар жобасы, Қазақстан Республикасының 2025 ж. Су кодексі және Қытай, Қырғызстан, Өзбекстан және Ресеймен су саласында жасалған келісімдер қарастырылды.

Зерттеуде салыстырмалы-құқықтық, формальды-заңдық, талдау және жүйелік-құрылымдық әдістер қолданылды. Салыстырмалы-құқықтық әдіс халықаралық конвенцияларды Қазақстанның су заңнамасымен және екіжақты келісімдермен салыстыру үшін, ал формальды-заңдық әдіс оларда қамтылған құқықтық нормалар мен дауларды реттеу тетіктерін талдау үшін пайдаланылды. Талдау және жүйелік-құрылымдық әдістер арқылы анықталған тетіктер жүйеленіп, трансшекаралық су дауларының алдын алу мен оларды реттеудің көпдеңгейлі моделі қалыптастырылды.

Нәтижелер және талқылау

Алғашқы нәтиже – ресурстар жөніндегі реттеу тетіктерін тек «құралдары ретінде жеткіліксіз. Халықаралық су дауды реттеу үш қабаттан тұрады: – алдын алу екіншісі – ынтымақтастық және рәсімдері; үшіншісі – тараптың қатысуымен немесе тәртіппен шешілетін құралдар. Егер мемлекеттер деректер бірлескен мониторинг, отырған шаралар туралы және комиссиялық міндеттерін жүйелі атқарса, сотқа жетпей-ақ басқарылатын айырмашылық деңгейінде қалады. Халықаралық-құқықтық реттеудің негізгі сотқа дейінгі кезеңде қосылады және қатынастарының күнделікті әкімшілік-құқықтық режимімен астасады. Қазақстан бұл теориялық қорытынды маңызды, себебі су басқаруы мен келіссөз жүргізу бір-бірінен бөлінбейтін біртұтас жүйе көрінеді.

Мақалада тұжырымдарға сүйене отырып, дауларды реттеу көпсатылы институционалдық модель ұсынылады. Бұл модельдің ерекшелігі – дауды шешу жеке-жеке рәсімдер деп оларды алдын алу, институционалдық басқару қажет болса юрисдикциялық қабылдау сияқты бір-бірімен кезеңдердің біртұтас жүйесі түсінуінде. Мұндай халықаралық-құқықтық дауларды тек пайда кейін ғана реактивті модельден бас оларды алдын басқаруға және институционалдық тұрақтандыруға негізделген модельге өтуге жол ашады. Автор ұсынған практикалық құндылығы оның трансшекаралық су жағдайына бейімделе алатындығымен анықталады.

Ұсынылған модельді практикалық тұрғыдан қолдануда реттеу тетігін даудың сипатына қарай таңдау маңызды. Осы тұрғыдан трансшекаралық су дауларын фактологиялық, техникалық және құқықтық сипаттағы келіспеушіліктерге ажыратуға болады. Су көлемі, сапасы немесе гидрологиялық көрсеткіштер жөніндегі деректер сәйкес келмеген жағдайда бірлескен мониторинг, ақпаратты өзара тексеру және тәуелсіз сараптамалық бағалау басым қолданылуы тиіс. Су бөлу режимі, су шаруашылығы объектілерін пайдалану немесе жоспарланған шаралардың ықтимал трансшекаралық әсеріне қатысты техникалық келіспеушіліктер мемлекетаралық комиссиялар мен мамандандырылған жұмыс топтары шеңберінде қаралуы орынды. Ал халықаралық шарттардың ережелерін түсіндіру, мемлекеттердің міндеттемелерін орындау немесе келтірілген трансшекаралық зиян үшін жауапкершілікке қатысты құқықтық даулар келіссөздермен қатар халықаралық-құқықтық реттеу рәсімдерін қолдануды талап етуі мүмкін. Демек, нақты тетікті таңдау даудың туындау кезеңімен ғана емес, ең алдымен оның мазмұны мен құқықтық табиғатымен айқындалуы тиіс.

Зерттеулер трансшекаралық сулары саласында халықаралық басты мәселесі нормалардың мүлдем жоқ емес, олардың жеткілікті деңгейде қалыптаспауында анықтайды. Яғни, аквиферлерге қатысты мәселелер нормалардың болмауынан оларды нақтылау, қолдану мемлекеттердің құқықтық мойындау деңгейінің төмендігінен болады. Сондықтан дауларды қолданыстағы құқықтық жай ғана арқылы шешу мүмкін емес. Ең алдымен, трансшекаралық су ресурстарының құқықтық мәртебесін нақты айқындау, мемлекеттер арасында бірыңғай деректер

базасын қалыптастыру және гидрогеологиялық ақпараттың өзара танылуын қамтамасыз ету қажет. Бұл мәселе тек жерүсті су ресурстарымен шектелмей, трансшекаралық жерасты сулары мен сулы горизонттарды да қамтиды. Осы тұрғыдан БҰҰ Халықаралық құқық комиссиясы әзірлеген 2008 ж. Трансшекаралық сулы горизонттар құқығы туралы баптар жобасының маңызы ерекше. Аталған құжат трансшекаралық сулы горизонттарды әділ және ұтымды пайдалану, елеулі зиян келтірмеу, мемлекеттердің ынтымақтастығы, деректер мен ақпарат алмасу және мониторинг жүргізу қағидаттарын көздейді [10]. Сондықтан трансшекаралық су дауларын реттеудің бастапқы кезеңінде су объектісінің құқықтық мәртебесін нақтылау мен тараптар үшін ортақ фактологиялық негіз қалыптастыру юрисдикциялық рәсімдерден кем емес маңызға ие [11].

Екінші елеулі нәтиже «қатаң» халықаралық тыс жұмсақ құқық дауды реттеу маңызды орны бар анықталады. Қытайдың Ланьцан–Меконг зерттеген жұмыс классикалық міндеттемелерден тыс болатын декларациялар, жұмыс техникалық хаттамалар үйлестіру платформалары мемлекеттер сенім тапшылығын болсын толықтыра алатынын көрсетеді. Мұндай жұмсақ міндетті юрисдикцияны алмастырмаса даулы кеңістікті аймаққа айналдырып, кейінгі үшін процедуралық рөлін атқарады. Орталық жағдайында бұл ерекше маңызды, өйткені саяси сезімталдық ал ресурстық өзара тұрақты келісуді етеді. Сондықтан құқықтық тетіктердің тек олардың күшіне емес, институционалдық де тәуелді [12].

Үшінші нәтиже – үшінші тараптың формальды медиациямен ол дауды модельдеу, балама сценарийлерді және мүдделерді теңгерудің алгоритмін құрастыру дейін кеңейген. Ланьцан–Меконг бассейні жасалған зерттеу тарап институтының дербес немесе хатшылық тұрақты өзара тиімді тездететін стратегиялық бола алатынын көрсетті. Мұндай делдалдың құндылығы – мәтінді түсіндіруден бұрын құрылымды, преференциялар және ықтимал коалицияларды айқындауында. Осыдан шығатын халықаралық-құқықтық дауды реттеу тетігі медиация тиімді үшін ол тек қолдаумен емес, модельдеумен, деректерге қолжетімділікпен институционалдық мандатпен керек [13].

Төртінші нәтиже – жағдайында трансшекаралық ресурстарының құқықтық мәртебесін дауларды реттеудің алдына бөлек тетігі табылады. Қазақстан трансшекаралық су ресурстарының мен құқықтық талдаған қазақстандық зерттеу құқықтық дефиницияның мемлекеттік су саясатының тірегі екенін көрсетеді. Егер ресурстың қандай трансшекаралық объектіге қандай субъектілердің құқықтары міндеттері туындайтыны, режимнің қолданылатыны көмескі онда кез даудың шешімі саяси тәуелді болып қалады. Керісінше, ұғымдық-құқықтық анықтығы жоғары даудың нысанасы құқықтық дәлелдеу сапасы артады. Сондықтан құқықтық жетілдіру – теориялық жұмыс емес, практикалық management құралы [14].

Бесінші – Қазақстан үшін дипломатиясының тиімділігі көпжақты өзінен гөрі, толықтыратын екіжақты және келісу форматтарына тәуелді. Қазақстанның су арналған мақалада елдерінің отыз жыл елеулі күш қарамастан, Арал теңізі дағдарыстың сақталуы құралдардың жеткілікті тиімді көрсететіні негізделеді. Автор екіжақты ынтымақтастықты су–энергия–азық-түлік байланысы тереңдету идеясына аударады. Мұндағы маңызды – дауды реттеу келіссөздің ауқымын дұрыс де байланысты: даулар бүкіл өңірлік емес, нақты немесе нақты көрші тар форматта шешіледі [15]. Қазақстан үшін әсіресе Қытай [16], Қырғызстан [17], Өзбекстан [18] және Ресеймен [19] құқықтық дипломатияны маңызын білдіреді.

Алтыншы – Орталық Азиядағы пайдалану дауларының ұзаққа көбіне құқықтың емес, үйлестірілген іске тетіктерінің әлсіздігінен туындайды. 2024 ж. зерттеу интеграцияланған ресурстарын басқаруға дауларды қарастыра отырып, дауларды шешудің механизмін қалыптастыруға кедергі бірқатар факторларды көрсетеді. Олардың қатарында ортаның толық мемлекеттер мүдделерінің сәйкес құқықтық нормалардың және олардың үйлестіріліп бар. Аталған халықаралық құқықта жиі қате пікірді шығарады: мәселе әрдайым шарт қабылдауда жатпайды. Көбінесе тиімділік бұрыннан нормаларды орындаудың құрылымын құруға тәуелді. Сондықтан құқықтық реформа түрде жаңа мәтін жаңа орындаушылық дизайн болуы мүмкін [20].

Жетінші нәтиже ретінде қазақстандық еңбектерде су мен су институционалдық өлшемінің айтарлықтай байқалады. 2025 жылғы Орталық Азиядағы су теориялық-институционалдық қырларын кешенді су қауіпсіздігін, трансшекаралық және келіссөз біртұтас басқару мәселесі қарастырады. Осы тұрақты комиссиялар, ұлттық органдар, ведомствоаралық және сыртқы

саясат келісілген позициясы реттеудің қосалқы емес, алғышарты болып табылады. Егер мемлекет өз біртұтас құқықтық-саяси позиция халықаралық деңгейдегі кез келіссөз сыртқы емес, ішкі үйлесімсіздікпен тежеледі. Сондықтан дауды реттеу халықаралық құқықтың емес, ұлттық жетілудің де көрсеткіші [21].

Сегізінші нәтиже – су-энергетикалық байланыс аумақтық түйтікідердің араласуы күрделендіреді және құқықтық тетіксіз шешілмейді. 2025 ж. зерттеу Орталық су-энергетикалық консорциум құруға кедергі отырған құқықтық саяси факторларды талдайды: деңгейдегі шекаралық анклавтық мәселелер, ресурсты режимдерінің әркелкілігі, актілерді ратификациялау деңгейінің сондай-ақ су және жер өзара байланыстылығы. Осыдан негізгі тұжырым – табиғи ресурстар бойынша тек салалық аясында қарау жеткіліксіз; су, энергетика, экология және көлік түйісетін кешенді кеңістікте реттеу қажет. Қазақстан үшін бұл келіссөз мандатын күшейту тұрақты мемлекетаралық ұлттық делегациялардың функцияларын арқылы іске тиіс [22].

Траншекаралық су Қазақстан жағдайында тиімділігіне елеулі ықпал факторлардың қатарына қамтамасыз ету мен деректердің салыстырмалылығы жатады. Су ресурстары көлемі, ауытқулар, су көрсеткіштері, гидрологиялық режим экологиялық жағдай мәліметтер әр түрлі бойынша жасалатындықтан, арасындағы келіссөздерде қосымша пайда болуы ықтимал. Осыған байланысты трансшекаралық объектілеріне қатысты тетіктер ақпарат алмасу ғана белгілеумен керек. Ақпараттың қандай берілетіні, оның деректерді тексеру тәртібі, сондай-ақ бірлескен мониторинг қолдану мүмкіндігі нақты қажет. Мұндай даудың техникалық негізін тараптардың құқықтық объективті деректермен байланыстыруға ашады.

Су немесе су объектісінің жай-күйіне қатысты тараптардың бір-бірінен алшақ болған жағдайда мониторингтің рөлі күшейеді. Мұндай жағдайда мемлекет тек ұлттық деректеріне ғана ортақ өлшемдер келісілген әдістемелерді қолдануға міндетті. Бірлескен бақылау құқықтық мәртебесін алдын айқындау да маңызды. Мониторинг барысында мәліметтер мемлекетаралық талқылауында ресми дәлелдемелік сараптамалық материал пайдаланылғанда ғана олардың құндылығы арта түседі. Осы тұрғыдан техникалық халықаралық-құқықтық дауды шешудің құралы емес, құқықтық ақпараттық негізін негізгі элемент ретінде тиіс.

Қазақстан көршілес елдермен су реттеуде аталған ерекше маңызға ие. Траншекаралық өзендердің табиғи бірнеше мемлекет аумағындағы гидрологиялық және факторларға тікелей байланысты су ресурстарын бағалау толыққанды нәтиже алмайды. Осы мемлекетаралық комиссиялар жанында техникалық жұмыс құру және олардың гидрологтарды, экологтарды, әрі халықаралық құқық мамандарын енгізу тиімді. Мұндай топтардың міндеті шешім шығару тараптардың келіссөздері үшін фактологиялық негіз болуға тиіс. Сарапшылардың мемлекеттердің құқықтық алмастырмай, керісінше олардың әрі тексерілетін ие болуына мүмкіндік керек.

Ұлттық арасындағы үйлестіруді күшейту су дауларын маңызды бағыттарының бірі табылады. Халықаралық нәтижелілігі тек сыртқы ведомстволардың қызметіне байланысты емес. Су басқару, экологиялық ауыл шаруашылығы, энергетика төтенше жағдайлар мемлекеттік органдардың ұстанымдары бір-бірімен болуы тиіс. Егер әртүрлі ведомстволардың деректерді мен бағалау бір-бірінен өзгешеленсе, халықаралық деңгейде мемлекеттік ұстанымды қиынға соғады. Сондықтан су мәселелері ведомствоаралық ақпараттық және үйлестірудің тұрақты жүргізілуі қажет.

Мемлекетаралық қызметін бағалау тек өткізілген отырыстар немесе қабылданған ғана сүйену жеткіліксіз. Тиімділіктің нақты көрсеткіштері ақпарат алмасудың тұрақтылығын, шешімдердің орындалу даулы мәселелердің ерте анықталуын, бірлескен жүйелілігін және техникалық нәтижелерін келіссөздерде мүмкіндігін қарастыруға болады. Мұндай өлшемдер дауды механизмдерінің формальды жұмыс мен олардың нәтижелілігін ажыратуға жол ашады. Осы тәсіл трансшекаралық су дипломатиясында тетіктерді одан жетілдірудің нақты бағыттарын мүмкіндік береді.

Алдын алу тетіктерін іске барысында цифрлық әлеуетін ескерудің маңызы зор. Су ресурстары деректерді жинау және жүйелерін жетілдіру, көрсеткіштерді тұрақты бақылау ақпаратты тараптар жедел алмасу трансшекаралық қатынастарының ашықтығын алады. Бірақ цифрлық енгізудің өзі болып қалады. Мұндай алынған ақпараттың мәртебесі, деректердің дұрыстығын тәртібі және ақпаратқа тең қолжетімділігі ала айқындалуы тиіс. Осыған орай

цифрландыру дауларды шешудің құралы емес, қолданыстағы және институционалдық тиімділігін арттыратын қосымша ретінде қарастырылуы керек.

Қазақстан тұрғысынан трансшекаралық дауларын шешудің бар бағыты – халықаралық-құқықтық нормаларды, басқару рәсімдерін техникалық мониторинг құралдарын бір-бірімен байланыстыратын тұрақты құруға тіреледі. Мұндай құқықтық нормалар міндеттері мен рәсімдерін мемлекетаралық комиссиялар жүргізу мен институционалдық қамтамасыз етеді, техникалық және цифрлық ортақ деректік қалыптастырады. Осы үш өзара байланысы сотқа дейінгі кезеңде мүмкіндігін кеңейтеді трансшекаралық су қатынастарын мерзімді тұрақты ұйымдастыруға жол ашады.

Трансшекаралық су дауларын процесінде су ресурстарын экономикалық және мүдделермен өзара байланысын түрде ескеру керек. Су ресурстарын бөлуді су алудың көрсеткіштері бойынша бағалау себебі суды режимінің өзгеруі ауыл энергетика секторына, жай-күйіне және халықты ауыз қамтамасыз етуге ықпал етеді. Сондықтан кезінде бөлінетін көлемін ғана емес, шешімдердің су әртүрлі санаттарына тигізетін да назарға қажет. Осылайша кешенді қолдану су формалды бөлуден мемлекеттердің байланысты экономикалық экологиялық мүдделерін келісуге мүмкіндік береді.

Қазақстан үшін тұрақты реттеудің элементтерінің бірі – келісімдер бойынша қабылданған орындалуын қамтамасыз ету. Келісілген құқықтық режимнің жеткіліксіз болып егер міндеттемелердің орындалуын нақты рәсімдері олар бұзылған жағдайда ету тәртібі болса, өйткені бұл оның тиімділігі ықтимал. Осыған орай су объектілері келісімдерде бақылау тетіктерін, ұсыну мерзімдерін, бұзушылықтарды қарау тәртібін, сондай-ақ шешудің неғұрлым тәсілдерін қолданғанға дейін жүргізу рәсімдерін бекіткен жөн. Мұндай техникалық немесе ауытқуды міндеттемелердің жүйелі бұзылуынан ажыратуға оған сәйкес келетін қою шарасын мүмкіндік береді. Нәтижесінде мемлекеттермен қатынастардың артады және трансшекаралық қолданыстағы тетіктеріне сенім нығаяды.

Осы жинақтай отырып, табиғи ресурстарға қатысты реттеудің тиімді халықаралық-құқықтық төмендегідей логикаға құрылады пайымдауға болады. Бірінші сатыда мемлекеттер ресурстың статусы мен ортақ фактілік базасын тиіс. Екінші тұрақты ақпарат алмасу, мониторинг және отырған шаралар туралы хабарлау жолға қажет. Үшінші сатыда комиссиялар мен топтары техникалық және келіспеушіліктерді басқарылатын ұстап тұрады. Төртінші ғана медиация, қызмет, келісім комиссиясы фактілерді анықтау іске қосылады. Ал пен халықаралық даудың институционалдық арналарын құқықтық позициялар кристалданған жағдайда ғана қосалқы құрал қарастырылуға тиіс. Мұндай Қазақстан үшін ұтымды, өйткені ол мемлекеттермен ұзақ өзара тәуелділік жағдайында істейді және келген дауды жеңілген–жеңген логикасымен тұрақты басқарылатын логикасымен шешуге мүдделі.

Қазақстандағы қазіргі құқықтық осы бағытқа ішінара келеді. Жаңа кодексінің бассейндік қағидаты, ынтымақтастық нормалары, делегацияның функцияларын арнайы және су басқару тұжырымдамасының қабылдануы инфрақұрылымды күшейтті. Алайда бұл шаралардың түпкі оларды мемлекетаралық деректер алмасу рәсімдері, техникалық сараптама келіссөздердің көпсатылы хаттамалары нақтылау дәрежесіне болмақ. Сондықтан Қазақстан басым міндет – құқықтағы бар механизмдерді құқықпен түйістіру, сыртқы су дипломатиясын су басқаруымен құқықтық жүйеге айналдыру.

Практикалық тұрғыдан ұсынылған Қазақстан Республикасының трансшекаралық дипломатиясын ұйымдастыруда мүмкін. Трансшекаралық су бойынша келіссөздер кезінде дауларды тек немесе дипломатиялық қарастырудың орнына оларды ала анықтау, саралау, техникалық бағалау келісу рәсімдерінің жүйесі арқылы басқару орынды. Осыған байланысты комиссиялардың жұмыс регламенттерінде алмасу мерзімдерін, мониторинг тәртібін, техникалық тарту мүмкіндігін даулы мәселелерді жоғары деңгейге шығарғанға келісу сатыларын нақтылау маңызды.

Қазақстанның су үшін ұсынылған тәсіл алгоритм ретінде алады. Ол мынадай қамтиды: алдымен объектісі мен құқықтық анықтау, содан бірыңғай фактілік және базаны қалыптастыру, әрі бірлескен техникалық жүргізу, кейін комиссия шеңберінде келіссөздер қажеттілігіне қарай немесе фактілерді анықтау пайдалану, ал және келісу құралдары бермеген жағдайда немесе сот тетіктеріне жүгіну. Мұндай реттілік міндеттемелерді ұлттық су басқару жүйесімен және трансшекаралық даулардың алу әлеуетін бағытталған.

Жоғарыда жүргізілген салыстырмалы-құқықтық талдау және анықталған құқықтық олқылықтар негізінде Қазақстанның трансшекаралық су қатынастарын реттеудің тиімділігін арттыруға бағытталған мынадай практикалық ұсыныстар тұжырымдалды.

Біріншіден, Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы 2001 ж. Трансшекаралық өзендерді пайдалану мен қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге даулы мәселелерді қараудың кезеңдік рәсімін көздейтін қосымша хаттама қабылдау ұсынылады. Қолданыстағы Келісімнің 12-бабы келіспеушіліктерді консультациялар арқылы шешуді көздейді, алайда оларды қараудың мерзімдері мен кейінгі рәсімдері нақтыланбаған. Осыған байланысты мәселені алдымен Бірлескен комиссия деңгейінде қарау, қажет болған жағдайда сараптамалық бағалау жүргізу, кейін мемлекетаралық консультацияларға көшу және тараптар келіскен өзге де бейбіт реттеу тетіктерін пайдалану тәртібін бекіту орынды.

Екіншіден, Қазақстан Республикасы мен Қырғыз Республикасы арасындағы Шу және Талас өзендеріндегі мемлекетаралық пайдаланудағы су шаруашылығы құрылыстарын пайдалану туралы 2000 жылғы келісімге қосымша хаттама әзірлеп, мемлекетаралық комиссия шешімдерінің орындалуын бақылаудың нақты рәсімін бекіту ұсынылады. Хаттамада комиссия шешімдерін орындау мерзімдерін, жауапты тараптарды, орындалу нәтижелерін растайтын деректерді ұсыну тәртібін және міндеттемелер толық орындалмаған жағдайда мәселені қайта қарау рәсімін белгілеу орынды.

Үшіншіден, Қазақстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы арасындағы 2025 ж. 15 қарашадағы трансшекаралық су объектілерін бірлесіп басқару және ұтымды пайдалану туралы келісімді іске асыру барысында автоматтандырылған су есебі мен мемлекетаралық деректер алмасудың техникалық-құқықтық тәртібін жеке хаттамамен немесе мемлекетаралық комиссияның актісімен нақтылау ұсынылады. Онда деректерді қалыптастыру мен салыстыру әдістемесін, тараптардың ақпаратқа қол жеткізу тәртібін, көрсеткіштер сәйкес келмеген жағдайда бірлескен тексеру жүргізу рәсімін және тексерілген деректерді комиссия шешімдерін қабылдау кезінде пайдалану тәртібін бекіту орынды.

Қорытынды

Трансшекаралық ресурстарды пайдаланудан халықаралық-құқықтық дауларды нәтижелі реттеу сот немесе рәсімдердің болуы жеткіліксіз талдау нәтижелері анықтады. Негізгі шарт – даудың алуға, тараптар тұрақты ақпарат алмасуға, өткізуге және диалогты қолдауға жағдай құқықтық тетіктердің болып табылады. Сондықтан ала хабарлау, мониторинг, келіссөздер жүргізу мемлекетаралық комиссиялардың дауды шешуде қосалқы дербес маңызды ретінде қарастырылуы қажет.

Зерттеу нәтижесінде ұсынылған институционалдық модель трансшекаралық алдын алуды, және қажет болғанда тәртіппен шешуді бір-бірімен кезеңдер қатары ретінде жол ашады. Бұл модельдің басты ерекшелігі – туындағаннан кейін әрекет етуге емес, құқықтық және негізін алдын ала тараптар үшін ақпараттық база құруға тұрақты институционалдық іс-қимылды қамтамасыз етуге басымдық жатыр. Осындай арқылы трансшекаралық дауларды шешу моделінен алдын алу мен моделіне көшу пайда болады.

Қазақстан жүргізілген зерттеулер өзекті мәселені айқындады. Олардың қатарында – трансшекаралық нысандарының құқықтық мәртебесін дәлме-дәл мемлекеттер арасында ақпараттық база құру, экологиялық мониторинг техникалық сараптама жүйесін сондай-ақ үкіметаралық комиссиялардың қызметін нығайту. Аталған халықаралық деңгейде міндеттемелерді тек қағаз ғана емес, жүзінде де толыққанды істейтін институционалдық арқылы жүзеге асыруға ашады. Республикада жатқан құқықтық жаңғырту су ресурстарын және кешенді басқару ұштастыруды көздейді. Дегенмен, тек нормативтік құжаттардың жеткіліксіз. Олардың нәтиже беретіндігі – халықаралық тиісті рәсімдермен, ақпарат алмасу жүйесімен, қолдаумен және үздіксіз жұмысымен қамтамасыз деңгейіне тікелей байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, үшін ең басымдық – жаңа халықаралық актілер жасау бүгінгі таңда қолданыстағы қағидаттарды ұлттық бассейндік деңгейдегі басқару үйлестіру болып табылады.

Трансшекаралық жерасты сулары күрделі ресурстық қатысты жүргізілген зерттеулер маңызды аспектіні – дифференциация мен ортақ деректер қорының айқындады. Егер ресурстың сипатына немесе ақпаратты түсіндіруге қатысты орын алса, құқықтық механизмдерді са-

раптамалық және бірлескен қалыптастырудың нақты тәртібімен қажеттігі туындайды. Саяси жағынан нәзік жағдайларда және жұмсақ құралдары тараптар арасындағы үзбей сақтайтын әдіс ретінде қызмет алады.

Қазақстанның су саласындағы дипломатиясын мемлекетаралық комиссиялардың күшейту практикалық тұрғыдан мәнге ие. Комиссиялар жұмысының тиімділігін арттыру олардың қызметіндегі алмасу кестесін, бірлескен жүргізу регламентін, сараптаманы тарту тәсілдерін даулы мәселелерді кезең-кезеңімен барысын нақтылаған жөн. Бұл шаралар келіссөздер өнімділігін арттырып, ықтимал туындаған сәттен бастап-ақ реттелуіне жол ашады.

Қорытындылай келе, трансшекаралық ресурстарға байланысты дауларды реттеу үшін «қақтығысты шешу» үлгісінен «алдын алу ресурстарды бірлесіп тұрақты парадигмасына көшу» болып табылады. Қазақстандық мұндай көзқарас құқықтан туындайтын міндеттемелерді су шаруашылығын жүйесімен біріктіруге, мемлекетаралық беріктігін арттыруға трансшекаралық су объектілерін салдарынан туындауы дау-жанжалдарды әлі ерте сатыда-ақ бақылауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Су кодексі: Қазақстан 2025 жылғы 9 сәуірдегі № 178-VIII ҚРЗ Кодексі. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2500000178> (өтініш берілген күн: 19.02.2026)

2 Қазақстан су ресурстарын басқару дамытудың 2024–2030 жылдарға тұжырымдамасын бекіту туралы: Республикасы Үкіметінің 2024 5 ақпандағы № 66 қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000066> (өтініш берілген күн: 21.02.2026)

3 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes: adopted at Helsinki on 17 March 1992. United Nations, 1992.

4 Convention on the Law the Non-navigational Uses of Watercourses: adopted by United Nations Assembly on 21 May 1997. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf (accessed: 21.02.2026)

5 McIntyre O. Towards Sustainability in Transboundary Water Resources: The Role of Inter-State Solidarity // *Environmental Policy and Law*. 2024. Vol. 54. No. 4–6. P. 276–286.

6 Rieu-Clarke A. Collaborative versus adversarial approaches to addressing transboundary water disputes – what do implementation committees have to offer? // *Journal of Energy & Natural Resources Law*. 2025. Vol. 43. No. 4. P. 675–693.

7 Prniyazova A. Problems of regulation of water use of transboundary rivers of Central Asian countries // *Public Administration and Civil Service*. 2023. No. 1(84). P. 171–181.

8 Orumbayev N., Joldybayeva E. Improving the effectiveness of diplomacy in the problems of rivers in Kazakhstan // *Public Administration and Service*. 2023. No. 2(85). P. 135–142.

9 Kudabayeva A., Zholdasbekova A., Avcu S.A. The Role of International Water Law in Central Asia's Water and Food Security // *Public Administration and Civil Service*. 2023. No. 4(87). P. 95–101.

10 Eckstein G. International Law for Aquifers: A for Our Times // *AJIL Unbound*. 2021. Vol. 115. P. 201–206.

11 Draft Articles on the Law of Transboundary Aquifers, 2008: adopted by the International Law Commission at its sixtieth session // United Nations. 2008. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/8_5_2008.pdf (accessed: 06.09.2026)

12 Devlaeminck D.J. Softness the Law International Watercourses: The (Normativities of Lancang-Mekong Cooperation // *Transnational Environmental Law*. 2022. Vol. 11, No. 2. P. 357–380.

13 Gu X., Gu L., Wang D., S. Resolving Trans-Boundary Water Third-Party Mediation Using Inverse Approach of GMCR Under Incomplete Environments // *Water Resources Management*. 2023. Vol. 37. No. 15. P. 6071–6088.

14 Kusmambetov K.D. The concept and legal status of transboundary water resources of the Republic of Kazakhstan // *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*. 2023. Vol. 105. No. 1. P. 76–83.

15 Kuspayev U. Water Diplomacy of Kazakhstan: of Cooperation Possible Ways of Water Conflicts // *Public Administration and Civil Service*. 2024. No. 1(88). P. 90–105.

16 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қытай Халық Республикасының Үкіметі арасындағы трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім: Астана қ., 2001 жылғы 12 қыркүйек. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P020000989> (өтініш берілген күн: 10.07.2026)

17 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қырғыз Республикасының Үкіметі арасындағы Шу және Талас өзендеріндегі мемлекетаралық пайдаланудағы су шаруашылығы құрылыстарын пайдалану

туралы келісім: Астана қ., 2000 жылғы 21 қаңтар. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000301_ (өтініш берілген күн: 10.07.2026)

18 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Өзбекстан Республикасының Үкіметі арасындағы трансшекаралық су объектілерін бірлесіп басқару және ұтымды пайдалану туралы келісім: Ташкент қ., 2025 жылғы 15 қараша. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2600000345> (өтініш берілген күн: 10.07.2026)

19 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы трансшекаралық су объектілерін бірлесіп пайдалану және қорғау туралы келісім: 2010 жылғы 7 қыркүйек. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P100000891_ (өтініш берілген күн: 10.07.2026)

20 Prniyazova A., Volkov A. Controversial Issues on Water Resources Management Central Asia Ways to Solve Them // Public Administration Civil Service. 2024. No. 1(88). P. 136–151.

21 Prniyazova A., B., Baghirova N. Institutional Theoretical Aspects Water Diplomacy in Asia. Public and Civil Service. 2025. Vol. 2. No. 93. P. 164–178.

22 Kuspayev U., Hossain Bhuiyan I., Kabaziev M. Obstacles to Establishing a Water-Energy Consortium Central Asia. Public Administration and Civil Service. 2025. Vol. 1. No. 92. P. 183–195.

REFERENCES

1 Qazaqstan Su kodeksi: Qazaqstan 2025 jylǵy 9 säuirdeǵı № 178-VIII QRZ Kodeksi. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2500000178> (ötiniş berilgen kün: 19.02.2026) (In Kazakh)

2 Qazaqstan su resurstaryn basqaru damytudyń 2024–2030 jylдарға tūjyrymdamasyn bekıtu turaly: Respublikasy Ūkimetiniń 2024 5 aqpanдаǵy № 66 qaulysy. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000066> (ötiniş berilgen kün: 21.02.2026) (In Kazakh)

3 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (1992): adopted at Helsinki on 17 March 1992. United Nations (In English)

4 Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses (1997): adopted by the United Nations General Assembly on 21 May 1997. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf (accessed: 21.02.2026) (In English)

5 McIntyre O. (2024) Towards Sustainability in Transboundary Water Resources: The Role of Inter-State Solidarity // Environmental Policy and Law. Vol. 54, No. 4–6. P. 276–286. (In English)

6 Rieu-Clarke A. (2025) Collaborative versus adversarial approaches to addressing transboundary water disputes – what do implementation committees have to offer? // Journal of Energy & Natural Resources Law. Vol. 43, No. 4. P. 675–693. (In English)

7 Prniyazova A. (2023) Problems of regulation of water use of transboundary rivers of Central Asian countries // Public Administration and Civil Service. No. 1(84). P. 171–181. (In English)

8 Orumbayev N., Joldybayeva E. (2023) Improving the effectiveness of water diplomacy in resolving the problems of transboundary rivers in Kazakhstan // Public Administration and Civil Service. No. 2(85). P. 135–142. (In English)

9 Kudabayeva A., Zholdasbekova A., Avcu S.A. (2023) The Role of International Water Law in Central Asia's Water and Food Security // Public Administration and Civil Service. No. 4(87). P. 95–101. (In English)

10 Eckstein G. (2021) International Law for Transboundary Aquifers: A Challenge for Our Times // AJIL Unbound. Vol. 115. P. 201–206. (In English)

11 Draft Articles on the Law of Transboundary Aquifers (2008): adopted by the International Law Commission at its sixtieth session // United Nations. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/8_5_2008.pdf (accessed: 06.09.2026) (In English)

12 Devlaeminck D.J. (2022) Softness in the Law of International Watercourses: The (E)merging Normativities of China's Lancang-Mekong Cooperation // Transnational Environmental Law. Vol. 11, No. 2. P. 357–380. (In English)

13 Gu X., Wang D., Jamshidi S. (2023) Resolving Trans-Boundary Water Conflicts: Third-Party Mediation Using an Inverse Approach of GMCR Under Incomplete Preference Environments // Water Resources Management. Vol. 37. No. 15. P. 6071–6088. (In English)

14 Kusmambetov K.D. (2023) The concept and legal status of transboundary water resources of the Republic of Kazakhstan // Journal of Actual Problems of Jurisprudence. Vol. 105, No. 1. P. 76–83. (In English)

15 Kuspayev U. (2024) Water Diplomacy of Kazakhstan: Problems of Cooperation and Possible Ways of Solution Water Conflicts // Public Administration and Civil Service. No. 1(88). P. 90–105. (In English)

16 Qazaqstan Respublikasynyń Ūkimeti men Qytai Halyq Respublikasynyń Ūkimeti arasyndaǵy transshekaralyq özenderdi paidalanu jáne qorǵau salasynaǵy yntymaqtastyq turaly kelisim (2001): Astana q., 2001 jylǵy 12 qyrküiek. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P020000989_ (ötiniş berilgen kün: 10.07.2026). (In Kazakh)

17 Qazaqstan Respublikasynyń Ūkimeti men Qyrǵyz Respublikasynyń Ūkimeti arasyndaǵy Şu jáne Talas özenderindeǵı memleketaralyq paidalanudaǵy su şaruaşylyǵy qūrylystaryn paidalanu turaly kelisim (2000):

Астана қ., 2000 жылғы 21 қаңтар. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000301_ (өтініш берілген күн: 10.07.2026). (In Kazakh)

18 Qazaqstan Respublikasynyñ Ükimeti men Özbekstan Respublikasynyñ Ükimeti arasyndaǵy transşekaralyq su obektılerin birlesip basqaru jáne ütymdy paidalanu turaly kelısım (2025): Taşkent q., 2025 жылғы 15 қараша. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2600000345> (өтініш берілген күн: 10.07.2026) (In Kazakh)

19 Qazaqstan Respublikasynyñ Ükimeti men Resei Federasiasynyñ Ükimeti arasyndaǵy transşekaralyq su obektılerin birlesip paidalanu jáne qorǵau turaly kelısım (2010): 2010 жылғы 7 qyrküiek. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1000000891_ (өтініш берілген күн: 10.07.2026) (In Kazakh)

20 Prniyazova A., Volkov A. (2024) Controversial Issues on Integrated Water Resources Management in Central Asia and Ways to Solve Them // Public Administration and Civil Service. No. 1(88). P. 136–151. (In English)

21 Prniyazova A., Jarihani B., Baghirova N. (2025) Institutional Theoretical Aspects of Water Diplomacy in Central Asia // Public Administration and Civil Service. Vol. 2, No. 93. P. 164–178. (In English)

22 Kuspayev U., Hossain Bhuiyan I., Kabaziev M. (2025) Obstacles to Establishing a Water-Energy Consortium in Central Asia // Public Administration and Civil Service. Vol. 1. No. 92. P. 183–195. (In English)

САРСЕКУЛОВ К.К.,*¹

докторант.

*e-mail: kuanyshsarsekulov@mail.ru

ORCID ID: 0009-0002-8643-0724

ЗЕБЕК Е.,²

д.б.н., профессор.

e-mail: ezebek@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8637-8391

ЖАЙЛАУ Ж.,³

к.ю.н., доцент.

e-mail: zhan1831@bk.ru

ORCID ID: 0000-0001-5326-6302

УЗАКБАЕВА А.Б.,⁴

к.ю.н., доцент.

e-mail: ms.rabbota2016@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-7932-4799

¹Казахский национальный

им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

²Варминьско-Мазурский университет,

г. Ольштын, Польша

³Алматинский гуманитарно-экономический

университет,

г. Алматы, Казахстан

⁴Костанайский социально-технический

университет им. академика Алдамжара,

г. Костанай, Казахстан

МЕХАНИЗМЫ УРЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ СПОРОВ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ

Аннотация

Эффективное использование и охрана трансграничных водных ресурсов – приоритетное направление международно-правового регулирования, обусловленное взаимозависимостью экологических, экономических и социальных интересов государств. Данная проблематика критична для Казахстана, учитывая формирование значительной части водного стока страны на территории сопредельных государств. Цель исследования заключается в систематизации международно-правовых механизмов урегулирования трансграничных водных споров и разработке рекомендаций по их эффективному применению в водной дипломатии Республики Казахстан. Научная и практическая значимость работы определяется рассмотрением разрешения споров как целостной системы предупреждения, согласования и институционального управления. Методологический инструментарий включает формально-юридический, сравнительно-правовой, доктринальный, институциональный и системно-структурный методы, с помощью которых проведен сопоставительный анализ междуна-

родных конвенций и водного законодательства Республики Казахстан. В результате обоснована многоуровневая модель урегулирования, охватывающая обмен информацией, предварительное уведомление, совместный мониторинг, переговоры, межгосударственные комиссии, медиацию, установление фактов, а также арбитражное и судебное разбирательство. Ценность исследования состоит в концептуальном обосновании перехода от реактивного урегулирования водных споров к их предупреждению и устойчивому институциональному управлению.

Ключевые слова: трансграничные природные ресурсы, трансграничные водные ресурсы, международное водное право, международно-правовые споры, мирное урегулирование споров, водная дипломатия, трансграничное водное сотрудничество, медиация.

SARSEKULOV K.K.,*¹

PhD student.

*e-mail: e-mail: kuanyshsarsekulov@mail.ru

ORCID ID: 0009-0002-8643-0724

ZEBEK E.,²

D.Sc. (Biology), professor.

e-mail: ezebek@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8637-8391

ZHAILAU Zh.,³

c.l.s, associate professor.

e-mail: zhan1831@bk.ru

ORCID ID: 0000-0001-5326-6302

UZAKBAYEVA A.B.,⁴

c.l.s, associate professor.

e-mail: ms.rabbota2016@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-7932-4799

¹ Al-Farabi National University,
Almaty, Kazakhstan

² University of Warmia Mazury,
Olsztyn, Poland

³ Almaty Humanitarian-Economic University,
Almaty, Kazakhstan

⁴ Kostanay and Technical
named after Academician Aldamzhar,
Kostanay, Kazakhstan

MECHANISMS FOR THE SETTLEMENT OF INTERNATIONAL LEGAL DISPUTES OVER THE USE OF TRANSBOUNDARY WATER RESOURCES

Abstract

Effective use and protection of transboundary water resources is a priority area of international legal regulation due to the interdependence of environmental, economic and social interests of States. This issue is critical for Kazakhstan, given the formation of a significant part of the country's water runoff on the territory of neighboring states. The purpose of the study is to systematize international legal mechanisms for the settlement of transboundary water disputes and to develop recommendations for their effective application in the water diplomacy of the Republic of Kazakhstan. The scientific and practical significance of the work is determined by the consideration of dispute resolution as an integrated system of prevention, coordination and institutional management. The methodological tools include formal-legal, comparative-legal, doctrinal, institutional and system-structural methods, which are used to conduct a comparative analysis of international conventions and water legislation of the Republic of Kazakhstan. As a result, a multi-level settlement model has been substantiated, covering information exchange, prior notification, joint monitoring, negotiations, interstate commissions, mediation, fact-finding, as well as arbitration and judicial proceedings. The value of the research lies in the conceptual justification of the transition from the reactive settlement of water disputes to their prevention and sustainable institutional management.

Keywords: transboundary natural resources, transboundary water resources, international water law, international legal disputes, peaceful settlement of disputes, water diplomacy, transboundary water cooperation, mediation.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 14.07.2026